

Тетяна КЛЮЧНИК,
orcid.org/0000-0002-6881-943X
аспірантка кафедри української мови
Київського університету імені Бориса Грінченка
(Київ, Україна) t.kliuchnyk@gmail.com

ПОНЯТТЯ КОДУ В ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

У статті зроблено спробу описати сучасний стан дослідження проблеми кодів, запропоновано визначення коду як терміна, зазначено погляди науковців на питання його детермінування. Окреслено співвідношення між лінгвальним і культурним кодом, причину їх диференціації, означено особливості застосування термінів, а також їхні спільні та відмінні риси. Обґрунтовано думку, що мовний код є базовою, первинною системою знаків для формування інших кодів культури. Крім того, наведено аргументи та погляди науковців на користь універсальності мовного коду як засобу категоризації та концептуалізації дійсності та водночас потенційної неспроможності всеохопно окреслити абсолютно всі сфери життєдіяльності людини, а також етносу загалом.

У теоретичному дослідженні проаналізовано сучасні підходи до класифікації кодів культури, а також перераховано основні принципи функціонування кодів (цілісність, самодостатність, відкритість до змін). Охарактеризовано дискусійне питання архетипності культурних кодів: продемонстровано, що теорія відображення архетипів у межах певного коду культури виключає можливість появи нових чи видозміни наявних кодів. З'ясовано специфіку ієрархічності в кодовій системі, а саме виокремлення субкодів, які можна означити як різновиди та підвиди, тобто засіб вузлової у використанні та репрезентації сфери в межах певного коду культури. Крім того, у тексті дослідження описано явище міжкодового переходу, коли знаки одного коду тимчасово стають знаками іншого, що проілюстровано на прикладі фразеологічних одиниць.

У статті запропоновано узагальнений і цілісний погляд на проблематику визначення, теоретичного обґрунтування та дослідження культурного та мовного кодів як сукупності знаків у межах певної семіотичної системи. Код розглянуто як знакове вираження інформації, який передає концептуалізований досвід у межах певної спільноти. Систематизовано погляди науковців на означену проблему в рамках сучасної лінгвістичної парадигми, окреслено вектор дослідження кодів у семіотичному та лінгвокультурологічному напрямках.

Ключові слова: знак, код, культурний код, мовний код, субкод, лінгвоспільнота.

Tetiana KLIUCHNYK,
orcid.org/0000-0002-6881-943X
Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language
Borys Grinchenko Kyiv University
(Kyiv, Ukraine) t.kliuchnyk@gmail.com

THE NOTION OF CODE IN LINGUISTIC STUDIES

The article makes an attempt to describe the current status of research in the field of codes, offers the definition of code as a term, notes scientists' views on its determination. The correlation between the lingual codes and cultural codes and the reason for their differentiation are outlined, the peculiarities of the terms usage are denoted, along with their common and distinctive features. It is substantiated that the language code is a primary system of signs basic for developing other codes in culture. In addition, there are the scientists' opinions given and reasons adduced in favor of omnitude of the language code as a means of categorization and conceptualization of reality and, at the same time, pro potential impossibility to give a comprehensive outline of absolutely all areas of human life as well as ethnicity in general.

In the theoretical study modern approaches to the classification of cultural codes are analyzed, the basic principles of codes functioning are listed (integrity, self-sufficiency, openness to changes). The article designates the controversial issue of cultural codes being archetypal: it is demonstrated that the theory of archetypes display within a certain cultural code excludes the possibility of the emergence of new or modification of existing codes.

The specifics of hierarchy in the code system is considered to be a particular aspect, namely the separation of subcodes which can be defined as varieties and subspecies, that is a means of a narrower area in use and representation within a particular code of culture. In addition, the study describes the phenomenon of intercode transition, when the signs of one code temporarily become signs of another as illustrated by the example of phraseological units.

The article offers a generalized and holistic view as to the problematique of definition, theoretical substantiation and research of cultural patterns and language codes as sets of signs within a certain semiotic system. The code is reviewed as a symbolic expression of information that conveys a conceptualized experience within a particular community. The views of scientists on this issue are systematized in line with the modern linguistic paradigm, the vector of codes research in semiotic and linguocultural directions is outlined.

Key words: sign, code, cultural code, language code, subcode, linguistic community.

Постановка проблеми. Культура є частиною нашого сприйняття світу. Безперечно, представники різних культур по-різному концептуалізують і категоризують дійсність, і це не лише відбивається на світобаченні, а й має прямий вплив і на мовну площину. Оскільки національно-культурна специфіка є елементом світосприйняття кожного представника лінгвоспільноти, розгляд проблеми кодів має вагомий вплив на загальне розуміння взаємозв'язків між мовою та культурою.

Аналіз досліджень. Вивченню культурних кодів присвячені роботи Ю. Лотмана, У. Еко, В. Красних, Д. Гудкова, Л. Ковшової, М. Піменової, В. Телії, Г. Багаутдинової, в україністиці – Н. Андрейчук, Ф. Бацевича, О. Пальчевської, Л. Савченко, О. Селіванової, О. Снитко, І. Чибор, В. Ужченка та ін.

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування термінів «лінгвальний» і «культурний» код, а також окреслити погляди на класифікацію та систематизацію кодів у сучасній лінгвістичній парадигмі.

Виклад основного матеріалу. Термін «код» належить до міжгалузевих загальнонаукових термінологічних одиниць, окрім того, використовується у різних сферах науки, насамперед у семіотиці, а також лінгвокультурології, етнолінгвістиці, культурології та ін. З одного боку, це забезпечує спільну систему координат, яка так чи інакше об'єднує ці галузі, з іншого – це передбачає різне трактування терміна. З цієї причини науковці іноді визначають код як термін-потенцію, оскільки він адекватно функціонує у різних наукових галузях (Андрейчук, 2009: 113).

Словник термінів міжкультурної комунікації так трактує це поняття: «код (фр. code – умовне скорочення) – система умовних знаків, правил передачі інформації каналами зв'язку (комунікації) відповідно до їхніх технічних, соціально-культурних особливостей і функцій». Коли йдеться про міжособистісну та міжкультурну комунікацію, кодом є засоби певної мови (етнічної чи навіть штучної) (Бацевич, 2007: 73).

У. Еко формулює комунікативно-семіологічну теорію, основою якої є розгляд культурних явищ як фактів комунікації, тож сукупність повідомлень стає кодом, що інтерпретується відповідно до системи, у якій вони існують (Еко, 1998). Дослідник означає код як сукупність певної кількості символів, частина яких будуть співвідноситися з деякими явищами, а інші тимчасово будуть незадіяними, проте готовими до означення явищ за потреби (Еко, 1998: 37).

Зазначене вище уявлення дослідника про код як сукупність знаків загалом відповідає сучасній

основі теорії кодів (як лінгвального, так і культурного). Проте У. Еко називає мову структурно складнішим кодом, оскільки слово завжди співвідноситься з іншими словами (як наявними у повідомленні, так і відсутніми). Крім того, як зазначає науковець, знаки в межах цього коду засвоюються поступово, але після остаточного опанування використовуються несвідомо, хоч і в межах певних структур і правил, які для мовців є зовсім непомітними та неусвідомленими (Еко, 1998: 57–58).

Ю. Лотман із цього приводу зазначає, що практично жодна мова не має можливостей повністю охопити й адекватно відобразити світ, а будь-які уявлення про «ідеальну мову як оптимальний механізм для вираження реальності є ілюзією». Крім того, важливою, на нашу думку, ідеєю є те зауваження дослідника, що, попри первинну множинність мов, з'являється необхідність створення універсальної мови, і саме цей процес здійснюється вторинною реальністю, яка створюється культурою (Лотман, 2010: 13). Отже, природна мова і є первинною системою, котра кодує явища реальності, тоді як культура базується на основі всеосяжності мови (Лотман, 2010: 400). Також дослідник стверджує, що культура «неминуче набуває характеру вторинної системи, що надбудовується над тією чи іншою, прийнятою в колективі мовою, і за своєю внутрішньою організацією відтворює структурну схему мови» (Лотман, 2010: 396).

Варто звернути увагу на детермінування науковцем коду, який також трактується у комунікативному руслі. Ю. Лотман зазначає, що код пропонує таке уявлення культури як про щойно створену, штучну та здійснену миттєвою домовленістю, тобто не передбачає історії, орієнтує на штучну мову. Основна суперечність, за автором, у тому, що природна мова функціонує за принципом «код плюс історія» (Лотман, 2010: 15), проте така думка може викликати суперечності, оскільки, наприклад, у лінгвокультурному трактуванні код передбачає культурну тяглість, тобто формується поступово, може поповнюватися знаками або втрачати попередній зміст певного знака.

Сучасні погляди науковців на детермінування коду базуються на положенні, що код є способом категоризації досвіду людини та засобом збереження інформації. Йдеться насамперед про культурну інформацію, тобто таку сукупність даних, яка має аксіологічну маркованість, становить важливий для етноспільноти пласт культурних знань.

О. Селіванова визначає в межах коду не лише загальну культурну інформацію, а також внутріш-

ній досвід людини; а серед семіотичних систем, у яких репрезентується код, дослідниця окреслює мову, мистецтво, обряди, звичаї, вірування, а також норми моралі, поведінку членів етнічної спільноти (Селіванова, 2008: 43).

У широкому сенсі коди культури можна описати як систему знаків духовного і матеріального світу, котру визначають культурні смисли, що зчитуються за цими знаками. Знак самостійно передає певну інформацію, тоді як код є сукупністю смислів тих знаків, що до нього входять. Крім того, код здатен забезпечувати «знаковість», тобто включати такі одиниці, що не визначаються як культурні знаки, але можуть ними стати в межах певної культурної ситуації.

Універсальною системою знаків залишається мова через її багатофункціональність, а також здатність взаємодіяти з іншими семіотичними системами. Також мова має безпосередній зв'язок фактично з усіма сферами діяльності людини, тобто здатна цілісно відображати будь-який культурний досвід. У зв'язку з цим науковці виокремлюють мовний (лінгвальний) код. Так, Ф. Бацевич розводить поняття мовного та культурного кодів, зазначаючи, що мовний код «характеризується певною однорідністю (літературна мова, соціальні чи територіальні діалекти тощо)» (Бацевич, 2007: 76).

Культурний код, на думку дослідника, «наявний у будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти», співвідноситься із певними архетипними уявленнями людини, а також формує певний еталон культури (Бацевич, 2007: 74). З цього приводу О. Снитко висловлює думку, що лише певні культурні коди мають архетипну основу; прикладом цього є категоризація людиною світу за принципом бінарності, яка відображається у міфології, певних релігійних ритуалах, а також у побуті (Снитко, 2008: 115). Варто зазначити, що наша думка суголосна із поглядом О. Снитко, оскільки за умови прийняття тези про архетипне підґрунтя кожного культурного коду ми виключаємо можливість зміни чи трансформації наявних, а також перспективи формування нових кодів культури.

У межах досліджень культурних кодів можемо підсумувати, що базовий культурний код повинен відповідати таким характеристикам: цілісності та самодостатності для збереження і передавання інформації та відкритості до змін. Підтвердженням раціональності цих критеріїв є той факт, що культурний код, який не має засобів вираження, не може цілісно передавати дані. Крім того, оскільки код залежить від суспільного устрою та картини

світу, він має бути змінним через динамічність суспільства і його системи цінностей.

Культурні коди можна вважати універсальними в тому аспекті, за яким вони можуть існувати в межах конкретної культури, проте повинні «зчитуватись» і бути зрозумілим для всіх учасників цієї лінгвоспільноти. На думку Л. Савченко, універсальність «полягає в тому, що коди співвідносяться в антропному просторі з людиною, яка є центром. Моделювання кодів відбувається на підставі співвіднесення «людина в зовнішньому світі», «людина у внутрішньому світі», «людина у фізичному просторі», «людина в часовому просторі» (Савченко, 2013: 69). Водночас репрезентація та значимість кодів у культурі певного етносу завжди зумовлені самою культурою та національною специфікою.

Сьогодні виокремлюють чимало підходів до типологізації культурних кодів. Варто зауважити, що кількість виокремлених різними науковцями кодів суттєво різняться: дехто виокремлює лише базові, інші науковці деталізують конкретніше. Варіативність кодів часто залежить від сфери й особливостей їхньої реалізації.

М. Толстой, вважаючи обряд текстом, вичленував три коди: «вербальний (словесний – слова, тексти), реальний (наочний – предмети, речі) й акціональний (дії)» (Толстой, 1995: 23).

Сучасна наука в питанні кодів пропонує більш розлогі та деталізовані класифікації. Найпоширенішою є класифікація В. Красних, відповідно до якої можна назвати такі коди:

1. **соматичний (тілесний)** – символічна роль і функція частин тіла людини;
2. **просторовий** – характеризує місце людини у просторі;
3. **часовий** – місцезнаходження людини на часовій прямій;
4. **предметний** – взаємодія із предметами зовнішнього світу;
5. **біоморфний** – визначає символічні образи рослин і тварин;
6. **духовний** – корелює із культурними орієнтирами та цінностями (Красних, 2002: 233).

Ф. Бацевич виокремлює духовний, біоморфний, предметний, соматичний коди культури та культурно-мовний у комунікації (Бацевич, 2007: 74–76).

Т. Леонтєва розширює класифікацію, визначаючи фізіолого-соматичний, мовний, соціальний, антропонімічний, міфологічний, рослинний, зоологічний, природно-метеорологічний, просторово-динамічний, предметний, кулінарно-гастрономічний і технічний коди (Леонтєва, 2014: 42–226).

Л. Савченко пропонує об'єднання кодів у дві групи: субстанціональну та концептуальну. Перша група складається з антропного, соматичного, зооморфного, фітоморфного, предметного і природного кодів; друга – зі спатіального (просторового), темпорального (часового), геометричного, колоративного, квантитативного, моторіального (того, що пов'язаний із рухом), каузативного, аксіологічного та кваліфікативного (якісного) (Савченко, 2013: 94–147).

Відповідно до класифікації Т. Вільчинської коди культури теж варто розподіляти за групами. Так, за авторкою, антропоморфний код включає соматичний та антропний коди; біоморфний – зооморфний і фітоморфний; природний – стихійний (код першоелементів буття) та космогонічний (астральний); предметний і духовний у двох різновидах – власне духовний і міфологічно-релігійний (Вільчинська, 2018: 100).

Незалежно від типології кодів, які репрезентує сучасна лінгвістична парадигма, існують певні принципи взаємодії та функціонування кодів. Так, Л. Савченко зауважує, що «кодування соматичного простору йде в напрямку від людини зовнішньої до людини внутрішньої. Для кодування культурної інформації про людину зовнішню використовують соматичний, антропний і діяльнісний коди. Перехід людини зовнішньої до людини внутрішньої здійснюється через якісний і духовно-релігійний коди. Фізичний простір буття людини кодується за допомогою природного, зооморфного, фітоморфного, колоративного кодів, а також «вимірювального» коду – квантитативного» (Савченко, 2013: 75).

Дослідження видів та особливостей функціонування кодів культури дають підстави стверджувати, що окреслити чіткі й остаточні межі культурних кодів неможливо, адже нерідко репрезентація певного коду відбувається за допомогою знаків іншого. Отже, коди можуть змішуватися, переплітатися, накладатися на інші, що в термінології лінгвістики визначається як *міжкодові переходи*. Як зазначає І. Чибор, міжкодові переходи трапляються за умови заміни знаків одного коду культури знаками іншого коду. На прикладі фразеологічних одиниць дослідниця пояснює, що подібні переходи «зумовлені, з одного боку, умовністю меж між кодами культури, а з іншого – специфікою закодованої у ФО культурної інформації» (Чибор, 2016: 140).

Варто відзначити, що дослідження фразеологічних (а також і лексичних) одиниць під час аналізу кодів є показовим, оскільки вони містять більш «концентровану» інформацію з погляду

знаковості. На підтвердження цієї думки наводимо погляд Н. Андрейчук, котра у контексті культурного кодування вважає «найбільш «культурноносними» знаками мови лексичні та фразеологічні одиниці, які відображають здатність носіїв мови кодувати інформацію про властивості, стани, дії тощо, що є суттєвими для життєдіяльності людини» (Андрейчук, 2010: 101). Так, дослідниця зараховує до загальних ознак мовнокультурного коду такі:

а) структурованість (код є внутрішньо членованою сутністю, яка складається із тісно пов'язаних і взаємно мотивованих компонентів);

б) реляційність (має певне місце, статус, позицію в системі, на яке вказують структурні компоненти, що складають значення кодів як семіотичних одиниць) (Андрейчук, 2009а: 63).

У системі дослідження коду існує певна ієрархія, вищою ланкою якої є код, а нижчою – субкод культури (СКК). Субкод називає різновиди, підвиди певного коду, тобто засіб вужчої у використанні та репрезентації сфери. Т. Жеребило у Словнику лінгвістичних термінів трактує «субкод» у двох значеннях: у широкому – як форму існування мови; у вузькому – як різновид мови, комунікативну підсистему більш низького функціонального рівня та меншого за обсягом, ніж «код» (Жеребило, 2010: 380).

А. Папшева відстоює думку про розпадання культурного коду на субкоди, стверджуючи, що «система культурних кодів із розгалуженими вертикальними й горизонтальними внутрішніми зв'язками становить образну парадигму культури. Своєю чергою, одиниці культурних кодів (окремі образи) є знаками зі змінною субстанцією плану вираження» (Папшева, 2010: 493).

Варто зауважити, що субкоди мають ще більш неоднорідну класифікацію, ніж коди культури. Як і в першому випадку, це зумовлено аспектом їх виокремлення та матеріалом, на основі якого вони досліджуються. Водночас субкоди як ієрархічна складова частина мають на меті деталізацію культурного коду, розширення сфери його функціонування й аналізу.

Отже, коди культури, з одного боку, є засобом знакового втілення інформації про дійсність, а з іншого – одним із засобів формування картини світу певної лінгвоспільноти. Сьогодні немає усталеного погляду на класифікацію культурних кодів, оскільки часто вона залежить від матеріалу, на основі якого досліджується реалізація певного коду.

Висновки. Поняття мови та коду у сучасній науці перебувають у різних співвідношеннях.

Частина науковців ототожнюють ці явища, вважаючи, що мова зберігає та відтворює культурну інформацію так само, як і будь-який інший код. Інші дослідники розводять ці поняття, наголошуючи на тому, що код відрізняється більшою функціональністю. Крім того, деякі вчені вважають, що код є штучною та зумовленою певною ситуацією структурою, тоді як мову можна

визначити як природну та історично зумовлену систему. Проте використання того чи іншого коду не завжди спирається на усвідомлений вибір індивіда, оскільки під час комунікації учасники мимовільно підкоряються структурним мовним правилам. Тому мова є повноцінним кодом, а її вербальні засоби розглядаються як засоби кодування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейчук Н. «Мова» культури і мовні знаки. *Мовознавчий вісник*. 2010. Вип. 11. С. 16–19.
2. Андрейчук Н. І. Застосування терміна код в антропокультурній лінгвістиці. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Сер. Проблеми української термінології*. 2009. № 648. С. 113–117.
3. Андрейчук Н. І. Мовнокультурний код як категорія антропокультурної лінгвістики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство*. № 16. 2009. С. 61–64.
4. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
5. Вільчинська Т. П. Коди культури в процесах мовної об'єктивності дійсності в поемі В. Стуса «Потоки». *Лінгвістичні студії*. 2018. Вип. 35. С. 99–104.
6. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов. Назрань : Изд-во «Пилигрим», 2010. 486 с.
7. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія: Лекційний курс. Москва : Гнозис, 2002. 283 с.
8. Леонтьева Т. В. Интеллект человека в русской языковой картине мира : монография / под ред. Е. Л. Березович. Москва : Флинта, 2014. 272 с.
9. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : «Искусство-СПБ», 2010. 704 с.
10. Папшева А. В. Применение категории «код» в лингвокультурологии. *Изв. Самарского науч. центра РАН. Сер. Филология*. 2010. Т. 12. № 3 (2). С. 492–494.
11. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь : Доля, 2013. 600 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Снитко О. С. Коди культури у мовній об'єктивності дійсності. *Studia linguistica. Збірник наукових праць КНУ ім. Т. Шевченка*. 2008. С. 115–121.
14. Толстой Н. И. Язык и народная культура: очерки по славянской мифологии и этнолінгвістике. Москва : Индрик, 1995. 512 с.
15. Чибор І. С. Слов'янська міфологія в українській фразеології. Київ : Олег Філюк, 2016. 351 с.
16. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / ред. М. Г. Ермакова. Санкт-Петербург : ТОО ТК Петрополис, 1998. 432 с.

REFERENCES

1. Andreichuk N. “Mova” kultury i movni znaky [“Language” of culture and language signs] *Linguistic Bulletin*. 2010. Vyp. 11. pp. 16–19. [in Ukrainian]
2. Andreichuk N. I. Zastosuvannia termina kod v antropokulturnii linhvistytsi [Application of the term code in anthropocultural linguistics] *Bulletin Nats. Lviv Polytechnic University. Series: Problems of Ukrainian terminology*. 2009. № 648. p. 113–117. [in Ukrainian]
3. Andreichuk N. I. Movnokulturnyi kod yak katehoriia antropokulturnoi linhvistyky [Linguistic and cultural code as a category of anthropocultural linguistics] *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University: Philological Sciences. Linguistics*. № 16. 2009. pp. 61–64. [in Ukrainian]
4. Batsevych F. S. Slovyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication]; Ministry of Education and Science of Ukraine, I. Franko Lviv. nat. Univ. Kyiv: Dovira, 2007. 205 p. [in Ukrainian]
5. Vilchynska T. P. Kody kultury v protsesakh movnoi obiektyvatsii diisnosti v poemi V. Stusa “Potoky” [Codes of culture in the processes of linguistic objectification of reality in V. Stus’s poem “Streams”] *Linguistic studies*. 2018. Vyp. 35. pp. 99–104. [in Ukrainian]
6. Zherebilo T. V. Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Nazran: Pilgrim Publishing House, 2010. 486 p. [in Russian]
7. Krasnyih V. V. Etnopsiholingvistika i lingvokulturologiya: Lektsionnyiy kurs [Ethnopsycholinguistics and Linguoculturology: Lecture course]. Moskva: Gnosis, 2002. 283 pp. [in Russian]
8. Leonteva T. V. Intellect cheloveka v russkoy yazykovoy kartine mira [Human intelligence in the Russian language picture of the world]: monografiya / pod red. E. L. Berzovich. Moskva : Flinta, 2014. 272 p. [in Russian]
9. Lotman Yu. M. Semiosfera [Semiosphere]. Sankt-Peterburg: “Iskusstvo-SPB”, 2010. 704 p. [in Russian]
10. Papsheva A. V. Primenenie kategorii “kod” v lingvokulturologii [Application of the category “code” in cultural linguistics] *Izv. Samarskogo nauch. tsentra RAN. Ser. “Filologiya”*. 2010. T. 12. № 3 (2). pp. 492–494. [in Russian]
11. Savchenko L. V. Fenomen etnokodiv dukhovnoi kultury u frazeologii ukrainskoi movy: etymologichnyi ta etnolinhvistychnyi aspekty [The phenomenon of ethnocodes of spiritual culture in the phraseology of the Ukrainian language: etymological and ethno-linguistic aspects]. Simferopol : Dolia, 2013. 600 p. [in Ukrainian]

12. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy [Modern linguistics: directions and problems] : pidruchnyk. Poltava: Dovkillia-K, 2008. 712 p. [in Ukrainian]
13. Snytko O. S. Kody kultury u movnii obiektyvatsii diisnosti [Codes of culture in the linguistic objectification of reality]. Studialinguistica. Collection of scientific works of T. Shevchenko KNU. 2008, pp. 115–121. [in Ukrainian]
14. Tolstoy N. I. Yazyk i narodnaya kultura: ocherki po slavyanskoy mifologii i etnolingvistike [Language and folk culture: essays on slavic mythology and ethnolinguistics]. Moskva: Indrik, 1995. 512 p. [in Russian]
15. Chybor I. S. Slovianska mifolohiia v ukrainskii frazeolohii [Slavic mythology in Ukrainian phraseology]. Kyiv : Oleh Filiuk, 2016. 351 p. [in Ukrainian]
16. Eko U. Otsutstvuyuschaya struktura. Vvedenie v semiologiyu [Missing structure. Introduction to semiology] / red. M. G. Ermakova. Sankt-Peterburg: TOO TK Petropolis, 1998. 432 p. [in Russian]